

**Suveranitatea alimentară, cetățenia participativă și formarea comunității
în experimentele de întoarcere la origini
(Return-to-land experiments:
food sovereignty, participatory citizenship, and community training)**

Gabriella FALCICCHIO

Abstract

In recent years, the word sovereignty/sovereignism has entered both the political and common lexicon with meanings linked to a particular right-wing nationalism. Meloni (far right) inaugurates the Ministry of Agriculture, Food Sovereignty, and Forestry, appropriating (and deforming) an expression that originated in a very different context. It emerged in South America as a result of local struggles against the excessive power of multinational agri-food corporations. As such, it is connected to the defence of civil rights, particularly the right to produce one's own food and seeds and escape blackmail and dependence on large corporations.

Keywords: *food sovereignty, agriculture, return to the land, food.*

În ultimii ani, cuvântul *sovereignism* a intrat atât în lexicul politic, cât și în cel comun, cu sensuri care sunt legate de naționalismul de dreapta. În Italia, actualul guvern Meloni a inaugurat Ministerul Agriculturii, Suveranității Alimentare și Pădurilor¹, însușindu-și (și astfel deformând) o expresie care s-a născut, însă, într-un context cu totul diferit. În această contribuție voi evidenția diferența dintre cele două concepte și procesul de „derapaj semantic” operat de dreapta actuală în Italia (și nu numai) în ceea ce privește această temă și zona politică în general.

În 1986, în cadrul sesiunii plenare a Organizației Mondiale a Comerțului, reprezentanții politici mondiali au decis să includă producția primară în Acordul General privind Tarifele și Comerțul (GATT). Cu alte cuvinte, tot ce ține de hrană, mediu, acces la pământ, cultură este absorbit de regulile neoliberale ale pieței.

În America de Sud și din diverse părți ale lumii, unde există o legătură strânsă între cultura rurală și comunitățile native/indigene, s-au dezvoltat mișcări de opoziție față de viziunea liberală² despre alimente. Acestea au avut ca scop și au fost menite să apere valoarea alimentelor pentru:

1. Protejarea metodelor tradiționale de cultivare (dimensiuni tehnice și antropologice);
2. Respectarea comunităților de producători și a culturilor acestora, recunoașterea dreptului de a-și produce propria hrană în mod autonom atât la nivel tehnic, cât și cultural (dimensiunea politică, a cetățeniei legată de autodeterminarea popoarelor);
3. Respectarea mediului (dimensiunea de mediu);
4. Asigurarea accesului și distribuției echitabile a alimentelor (dimensiunea echității);
5. Protejarea generațiilor viitoare (dimensiunea justiției generaționale).

Una și poate cea mai cunoscută dintre aceste mișcări este *Via Campesina*³; dar, gândiți-vă și la art. 281 din Constituția Ecuadorului (2008), care stabilește principiul suveranității alimentare ca o obligație a statului, pe un continent (America de Sud) violent canibalizat de capitalismul neoliberal atât

¹ www.politicheagricole.it.

² Trebuie amintit că până și Statele Unite, inima politicilor neoliberale, au cunoscut o producție intelectuală de opoziție față de transformarea agriculturii. Pe această temă, una dintre cele mai cunoscute referințe este Wendell Berry, care și-a dedicat viața apărării legăturii dintre agricultură, hrană și peisaj și a cărui carte, cea mai cunoscută la nivel mondial, o amintim: Wendell Berry, *Bringing It to the Table. On Farming and Food*, Counterpoint, Berkeley, 2009.

³ www.viacampesina.org; recomand și Alessandra Corrado, „Sovranità alimentare: la via alternativa della Via Campesina”, *Agriregionieuropa*, nr. 22, 2010.

la nivel economic, cât și politic. Expresia a fost definită și de Assessment for Agricultural Science and Technology for Development (Iaastd, 2002-2007) ca „dreptul popoarelor și statelor suverane de a-și determina în mod democratic politicile agricole și alimentare”⁴. Această formulare a fost acceptată și promovată de către Națiunile Unite și Banca Mondială.

Toate mișcările care apără suveranitatea alimentară au o natură profund politică și luptă pentru tehnici de cultură respectuoase și neintensive (cum ar fi agricultura regenerativă, permacultura, biodinamica⁵), legate de o puternică descentralizare teritorială și de acoperirea pe scară largă a teritoriului de către fermieri. Din acest punct de vedere, terenurile de dimensiuni mici și mijlocii distribuite între mulți fermieri sunt normale în comparație cu extinderile imense concentrate în mâinile câtorva companii (adesea multinaționale, precum Monsanto). Tehnicile de cultivare sunt prietenoase cu mediul și refuză utilizarea unor substanțe chimice (cum ar fi infamul glifosat) care epuizează solul și creează un scurtcircuit biologic ce presupune achiziționarea de semințe rezistente la pesticidele care vor fi folosite. În acest fel, mișcările pentru drepturi nu intenționează doar să apere calitatea alimentelor prin îngrijirea pământului, ci și să se elibereze de dependența de companiile producătoare de îngrășăminte chimice și pesticide, care sunt adesea aceleași companii care brevetează semințe modificate.

Prin dimensiunea descentralizată și redusă împreună cu utilizarea tehnicilor tradiționale, populațiilor locale li se permite să mențină o legătură cu culturile agricole tradiționale, în care ideea exploataării (nelimitate) a resurselor naturale în scop comercial nu era prezentă, ci predomină ideea de subzistență (materială și culturală). Nu întâmplător multe culturi agricole indigene sunt, de asemenea, foarte spirituale, adică manifestă o legătură emoțională și intimă cu pământul-mamă și fructele sale, identificându-se drept copii care-i recunosc sacralitatea și resping logica simplei exploatare. Acesta este și motivul pentru care indigenii sunt și cei mai implicați în apărarea activă a mediului.

Conform Raportului anual al ONG-ului Global Witness⁶, au fost uciși 177 de activiști ecologici în 2022, dintre care 34% erau nativi, în ciuda faptului că nativii sunt doar 5% din populația lumii. În zece ani, din 2012 până în 2022, numărul total al asasinatelor despre care avem cunoștință este de 1910, dintre care 1 din 10 are loc în America Latină, unde cea mai chinuită regiune este Amazonul, iar țara cu record de crime este Columbia. În fiecare dintre aceste locuri, motivul eliminării activiștilor nu este un ecologism generic, ci o denunțare precisă a agriculturii industriale, în special legată de defrișări.

Este evident că mișcările și însuși conceptul de suveranitate alimentară nu apără o viziune nostalgică, romantică sau localistă a producției alimentare, ci reprezintă modalități de rezistență teoretico-practică la canibalizarea resurselor tipică capitalismului, la comercializarea fiecărui aspect de existență și la pierderea dreptului care rezultă. Începând cu dreptul de acces la alimente.

Datele despre foamea mondială nu s-au îmbunătățit de-a lungul timpului, deși se poate spune că cantitatea de alimente produsă în lume nu a fost niciodată mai mare în istoria umanității. Raportul Food Waste Index 2024⁷ indică faptul că în 2022 s-au irosit echivalentul a un miliard de mese pe zi, adică un

⁴ Pentru a aprofunda argumentul, recomand să se citească Forum Sovranità Alimentare, *Dichiarazione di Nyeleni*, 27 febbraio 2007, Sélingué, Mali, 2007.

⁵ Unele dintre referințele clasice pe tema practicilor agricole alternative sunt: Masanobu Fukuoka, *Shizen noho wara ippon no kakumei*, Hakujusha, Tokyo, 1975, în italiană, *La rivoluzione del filo di paglia. Un'introduzione all'agricoltura naturale*, tr. it. di G. Pucci, Libreria Editrice Fiorentina, Firenze, 2011; Emilia Hazelip, *Libera Scuola di Agricoltura Sinergica «Emilia Hazelip»*, *Agricoltura sinergica. Le origini, l'esperienza, la pratica*, Terra Nuova, Firenze, 2014; Bill Mollison, David Holmgren, *Permaculture One. A Perennial Agriculture for Human Settlements*, Transworld, Melbourne, 1978; Paolo Pistis, *Coltivare con l'agricoltura biodinamica. L'ABC per l'umanizzazione dell'agricoltura*, Fondazione Le Madri, Rolo (RE), 2011; Rudolf Steiner, *Geisteswissenschaftliche Grundlagen zum Gedeihen der Landwirtschaft*, Landwirtschaftlicher Kurs, Steiner Verlag, Dornach, 1985; Patrick Whitefield, *Permaculture in a Nutshell*, Permanent Publications, East Meon (UK), 2012. Pentru o analiză a practicilor rurale recomand și Gabriella Falcicchio, „Culture della terra nella contemporaneità tra ritorno a legami ombelicali, reti solidali e cittadinanza resistente”, în *Stili di vita, senso della vita*, Furio Semerari (coord.), Guerini, Milano, 2015, pp. 75-101.

⁶ <https://www.globalwitness.org/en/about-us/global-witness-annual-reports/>.

⁷ <https://www.unep.org/resources/publication/food-waste-index-report-2024>.

miliard de tone de alimente în condițiile celor 783 de milioane de oameni în stare de foame și a o treime din populația lumii în situație de insecuritate alimentară. 60% din deșeuri apar la nivel casnic, cu o responsabilitate individuală/familială clară. Obiceiurile și politicile anti-risipă ar fi economisirea, reducerea drastică a creșterii animalelor și restituirea pământului către populațiile locale, care îl văd furat și în virtutea fenomenului numit acapararea terenurilor. Acest lucru, printre altele, ar avea un impact imediat asupra sănătății globale, care evident s-a deteriorat de la cel de-al Doilea Război Mondial din cauza industrializării proceselor agricole și de transformare.

În plus, problema inegalităților (care au crescut de zeci de ani) în ceea ce privește accesul la alimente și distribuția acestora este centrală în discuția despre suveranitatea alimentară. Aceasta este o disparitate cantitativă, evidentă mai ales în relațiile dintre centrele bogate care consumă și periferiile sărace ale lumii, care adesea produc în mod paradoxal. Este vorba și de inechitatea calitativă: în centre (Occidentul) un număr din ce în ce mai mare de oameni accesează alimente de calitate mai slabă, mai sărace: în special, alimente grase, cu prea mult zahăr și prea multă sare, făinuri rafinate, derivate de origine animală, produse „superprocesate”, adică alimente care au trecut prin multe etape de procesare, adesea bogate în ingrediente sintetice și care sunt, prin urmare, cel mai îndepărtat lucru dintr-un fruct al Pământului. Dacă în Occident cantitatea de alimente superprocesate a crescut exponențial, SUA reprezintă totuși „modelul negativ” prin excelență și poate fi observată cu mai multă claritate. Nu întâmplător este și una dintre țările cu inegalități sociale foarte puternice și una dintre cele mai industrializate agriculturi. În acest context și în alte contexte occidentale, problema accesului la hrană este văzută mai degrabă calitativă decât cantitativă și privește secțiuni ale populației cu trăsături foarte specifice (cei cu bani mai puțini, cei cu un nivel de educație mai scăzut, cei care aparțin unor grupuri). Acest lucru provoacă fenomenul paradoxal care leagă obezitatea și sărăcia, de neconceput până la Al Doilea Război Mondial.

Cred că, deși aduc în discuție doar câteva reflecții, reiese că conceptul de suveranitate alimentară s-a născut și rămâne un concept profund anticapitalist, tipic luptelor care sunt cele mai îndepărtate de revendicările actuale ale dreptei globale, (ultra) liberale și neofasciste.

Ce se întâmplă atunci când un guvern precum actualul italian preia un astfel de concept până la a numi un minister după el? Ce relație are cu suveranismul?

Având în vedere pluralitatea dimensiunilor implicate și având în vedere esențialitatea hranei în supraviețuirea umană, conceptul de suveranitate alimentară nu poate avea de-a face doar cu alimentația, ci, așa cum susține Carlo Petrini (fondatorul Slow Food), se referă la politici de sănătate, mediu, politici sociale și educație. Este un concept transversal și de bază pentru fiecare comunitate care intenționează să fie protagonistă propriului destin. Mai mult, Italia, atât pentru agricultură, cât și pentru cultura alimentară, reprezintă un context cu totul aparte: prima universitate internațională dedicată în întregime Științelor Gastronomice a fost fondată în Italia în 2004, la inițiativa Slow Food (Universitatea din Pollenzo). Dar venerația tradițională pentru mâncarea bună, dieta mediteraneană (deși acum contrafăcută de versiuni „turistice”), un sit al patrimoniului mondial UNESCO, o biodiversitate horticolă unică în Europa⁸, tendința antreprenorială spre familie și dimensiuni medii-mici precum și legătura cultural-antropologică foarte strânsă cu peisajul agricol ne permit încă să sperăm la o calitate acceptabilă a alimentelor. Care este, însă, atacată.

Că un guvern (nu doar cel italian) își însușește expresia „suveranitate alimentară” – născută într-un context clar popular, anticapitalist și anti-liberal, în strânsă legătură cu mișcările pentru drepturile civile mai cunoscute ca „no global” – este o operațiune doar aparent naivă. Aceeași operațiune se notează și pentru alți termeni: de exemplu „tranziție ecologică” sau „merit” pentru ministerele italiene respective.

⁸ Pentru acest argument, un rol important l-a avut proiectul dezvoltat în Puglia, care s-a demonstrat a avea un imens impact, mai ales datorită calității științifice incontestabile: Biodiverso (www.biodiversitapuglia.it), care a făcut parte din Programma di Sviluppo Rurale per la Puglia – FEASR 2007-2013 (Reg. CE. 1698/2005) – Misura 214, Azione 4 Sub azione a) “Progetti integrati per la Biodiversità” și a fost coordonat de profesorul Pietro Santamaria de la Universitatea din Bari.

Un derapaj semantic care, prin însușirea cuvântului într-un cadru politic substanțial opus, îndepărtează încărcătura politică din expresiile originale creează confuzie în majoritatea oamenilor care nu știu nimic despre mișcările de suveranitate alimentară, dar cunosc în schimb sensurile suveranismului prin intermediul mass-media. O adevărată operațiune de furt în spatele căreia stă (într-un mod nu atât de ascuns) atitudinea de a profita de crizele economice (cum ar fi cea de temut privind cerealele odată cu declanșarea războiului dintre Rusia și Ucraina) pentru eliminarea constrângerilor ecologice, reguli restrictive la producția de alimente.

Procesul face parte din tendința mai largă de dreapta de a depolitiza contextele cetățeniei în general, începând cu școala, pentru a „neutraliza” încărcătura intim politică pe care o asumă fiecare aspect al vieții în cadrul democrațiilor. Politicul, în acest sens, departe de logica conducerii puterii la vârf, privește în schimb ceea ce Capitini numește „puterea tuturor”, „controlul de jos”, sau mai degrabă operațiunea necesară de analiză și screening colectiv, cel mai direct posibil, dintre toate aspectele vieții care privesc existența și bunăstarea fiecărui individ.

Depolitizarea, prin operațiuni de furt lexical și semantic, ne permite în schimb să erodăm sensurile cuvintelor, tensiunile posibilelor lupte, de fapt le reduce la tăcere și le face călduțe. Practic le îndepărtează de conștiința colectivă și le face de neînțeles, de necodificat, pentru că suntem cufundați într-o ceață supraîncărcată de cuvinte confuze.

Acesta este un proces care reunește toate partidele suverane de dreapta conservatoare/reacționare și cu referințe fasciste explicite sau implicite, față de care este necesar să se mențină o claritate fermă și conștientizarea riscurilor care nu sunt doar lexicale, ci sunt legate efectiv la viața de zi cu zi a fiecăruia, începând de la actul aparent cel mai evident și banal al zilei, care este mâncatul.

Traducere realizată din limba italiană de Sabin Drăgulin

Bibliografie

Lucrări cu caracter general și special

BERRY, Wendell, *Bringing It to the Table. On Farming and Food*, Counterpoint, Berkeley, 2009.

Documente

FORUM SOVRANITÀ ALIMENTARE, Dichiarazione di Nyeleni, 27 febbraio 2007, Sélingué, Mali, 2007.

FUKUOKA, Masanobu, *Shizen noho wara ippon no kakumei*, Hakujusha, Tokyo, 1975 (*La rivoluzione del filo di paglia. Un'introduzione all'agricoltura naturale*, tr. it. di G. Pucci, Libreria Editrice Fiorentina, Firenze, 2011).

HAZELIP, Emilia, Libera Scuola di Agricoltura Sinergica «Emilia Hazelip», *Agricoltura sinergica. Le origini, l'esperienza, la pratica*, Terra Nuova, Firenze, 2014.

MOLLISON, Bill, HOLMGREN, David, *Permaculture One. A Perennial Agriculture for Human Settlements*, Transworld, Melbourne, 1978.

PISTIS, Paolo, *Coltivare con l'agricoltura biodinamica. L'ABC per l'umanizzazione dell'agricoltura*, Fondazione Le Madri, Rolo (RE), 2011.

STEINER, Rudolf, *Geisteswissenschaftliche Grundlagen zum Gedeihen der Landwirtschaft*, Landwirtschaftlicher Kurs, Steiner Verlag, Dornach, 1985.

WHITEFIELD, Patrick, *Permaculture in a Nutshell*, Permanent Publications, East Meon (UK), 2012.

Articole și studii

CORRADO, Alessandra, „Sovranità alimentare: la via alternativa della Via Campesina”, *Agriregionieuropa*, nr. 22, 2010.

FALCICCHIO, Gabriella, „Culture della terra nella contemporaneità tra ritorno a legami ombelicali, reti solidali e cittadinanza resistente”, in *Stili di vita, senso della vita*, Furio Semerari (coord.), Guerini, Milano, 2015, pp. 75-101.